

כיבוש הארץ וירושתה

ראשי פרקים

א. מצות ירושת א"י לרמב"ן

ב. ביאור המצוה

1. ירושה וישיבה

2. ההבדלים בין פירושו לתורה לדבריו בספר המצוות

3. שורש מח' הרמב"ם והרמב"ן

4. גבולות הארץ

ג. קדושת הארץ

1. קדושה עצמית וקדושת הקניין

2. קניין אבות ורכוש בנים

3. כיבוש הארץ - קניין לאומי

4. קדושה ראשונה וקדושה שנייה

5. קדושת הארץ וקדושת המצוות

א. מצות ירושת א"י לרמב"ן

זו היא לשון הרמב"ן בהוספותיו למצוות עשה שמנה הרמב"ם:

מצוה ד' שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה והוא אמרו להם: 'הורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם, ופרט אותה להם במצוה הזו כולה בגבוליה ומצריה, כמו שאמר: 'ובאו הר האמורי ואל כל שכניו כערבה כהר ובשפלה ובנגב ובהוף הים וגו'', שלא יניחו ממנה מקום. והראיה שזו מצוה, אמרו יתעלה בעניין המרגלים: 'עלה רש כאשר דבר ה' לך אל תירא ואל תחת' ואמרו עוד: 'ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם, וכאשר לא אבו לעלות במאמר הזה כתוב: 'ותמרו את פי ה'', וכן 'לא שמעתם' הוראה שהוא מצוה לא יעוד והבטחה. וזו

הערת המערכת: מאמר זה עובד עפ"י דברי הרב ויצמן בחוברת "ארץ חיים" ודברים שאמר בע"פ בנושא מצות כיבוש הארץ וירושתה. רוב הערות השוליים לקוחות מהחוברת "ארץ חיים" ומיעוטן נוספו בידינו ובאחריותנו.

הרב יהושע ויצמן

היא שחכמים קורין אותה מלחמת מצוה וכן אמרו בגמ' סוטה¹: אמר (רב יהודה) [רבא] מלחמת יהושע לכבוש דברי הכל חובה מלחמת בית דוד לרווחה דברי הכל רשות, ולשון ספרי: 'זירשתה וישבת בה', בזכות שתירש תשב.

ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת ז' עממין שנצטוו לאבדם שנאמר: 'החרם תחרימם', אין הדבר כן, שאנו נצטוינו להרוג האומות ההם בהלחמם עמנו ואם רצו להשלים נשלים ונעזבם בתנאים ידועים, אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות, וכן אם ברחו האומות ההם מפנינו והלכו להם כמאמרם²: הנרגשי פנה והלך לו ונתן להם הקב"ה ארץ טובה כארצם זו אפריקא, נצטוינו אנו לבא לארץ ולכבוש (מדינות) הערים ולהושיב בה שבטינו, וכן אחרי הכריתנו העמים אם רצו שבטינו לעזבה ולכבוש להם ארץ שנער או ארץ אשור וזולתם מן המקומות אינם רשאים שנצטוינו בכיבושה ובישיבתה, ומאמרם: מלחמת יהושע לכבוש, תבין כי המצוה הזו היא הכיבוש, וכן אמרו בספרי³: 'כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה' אמר להם, כל המקומות שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הם שלכם, או רשות בידם לכבוש ח"ל עד שלא יכבשו א"י, תלמוד לומר: 'זירשתם גוים גדולים ועצומים' ואחר כך כל המקום אשר כו', ואמר: ואם תאמר מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובא ואין מצוות נזהגות שם, אמרו דוד עשה שלא כתורה, התורה אמרה משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש ח"ל והוא לא עשה כן, הרי נצטוינו בכיבוש בכל הדורות.

ואומר אני כי המצוה שחכמים מפליגים בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמר⁴: 'כל הדר בחוצה לארץ כאילו עובד עבודה זרה וכן בדוד הוא אומר: 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים...' וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה, הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה, א"כ מצות עשה לדורות מתחייב כל אחד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה, ולשון ספרי: מעשה כרבי יהודה בן בתירא ורבי מתיא בן חרש ורבי חנניא בן אחי רבי יהושע ורבי נתן שהיו יוצאים חוצה לארץ והגיעו לפלמיא וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם, זלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה: 'זירשתה וישבתה בה' ושמרת לעשות'. ואמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות.

¹ מ"ד ע"ב.

² דברים רבה פי שופטים.

³ דברים נ"א.

⁴ כתובת ק"י ע"ב.

כיבוש הארץ וירושתה

ועתה נבוא לבאר לשונו של הרמב"ן:

ב. ביאור המצוה

1. ירושה ושיבה

מצוה ד'⁵ – שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב.

יש להבין מה פירוש המילה "לרשת" בלשון הרמב"ן.

מובן שבמצוה זו המקור למילה "לרשת" הוא הפסוק "והורשתם את הארץ". לשון זו היא לשון של כיבוש במלחמה כפי שמבואר בלשון רמב"ן בכמה מקומות בתורה, עיין בפירושו לדברים⁶:

כי אחרי שיצונו השם 'החל רש והתגר בו מלחמה', לא ישלה לו דברי שלום, אעברה בארצך.

ובפירושו לבמדבר⁷:

והנה סיוחן יצא לקראת ישראל המדברה וילחם בם על כרחם או הודיעו השם 'ראה החילותי תת לפניך את סיוחן ואת ארצו החל רש' כי מכאן התחיל בכיבוש שבעה עממים.

בהמשך המצוה אומר הרמב"ן:

ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה, והוא אמרו להם: 'והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה'.

בפשטות יש לומר כי "לא נעזבה ביד זולתנו מן האומות" מכוון ל"והורשתם את הארץ" והמילים "או לשממה" מכוונות ל"וישבתם בה", שלא נעזב הארץ שממה אלא ניישב אותה. אלא שעל פירוש זה יש להקשות שהרי בסוף דבריו במצוה כתב:

ואומר אני שהמצוה שחכמים מפליגים בה והיא דירת ארץ ישראל... הכל הוא ממצות עשה הוזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה, אם כן מצות עשה לדורות מתחייב כל אחד ממנו ואפילו בזמן הגלות.

הרי לנו מפורש, שרק בסוף דבריו חידש שדירת ארץ ישראל היא מן המצוה הזו, ומשמע בבירור שקודם לכן הבין הרמב"ן שאין דירת ארץ ישראל חלק מן המצוה הזו.

⁵ מעתה ועד סוף הפרק, כל הציטוטים המודגשים הינם ממצוה ד' לרמב"ן.

⁶ בי כ"ד.

⁷ כ"א ל"ד.

הרב יהושע ויצמן

ונראה שבתחילה הבין כי הירושה והישיבה עניין אחד הם והוא המצוה על כלל ישראל לכבוש הארץ ולשבת בה כחלק מן הכיבוש, ולכן אין היחיד חייב שכן הכיבוש אינו מצוה על היחיד. ובסוף דבריו חידש שגם ישיבת היחיד היא חלק מן המצוה הזו ולכן גם כל יחיד מתחייב אפילו בזמן הגלות שאין כלל ישראל מופיע בפועל.

וכתבו אחרונים, שכוונת הרמב"ן, שדירת א"י של היחידים היא בבחינת הכשר מצוה שהוא מכין את הדרך לשלטון העם בכללו על הארץ, וידוע שהכשר מצוה כמצוה⁸.

2. ביאור ההבדלים בין פירושו לתורה לדבריו בספר המצוות

בפירושו לתורה על הפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה"⁹, כתב הרמב"ן שזו מצוה עשה של ישיבת ארץ ישראל, וזו לשונו:

על דעתי זו מצוה עשה היא, יצוה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה'. ואילו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם, יעברו על מצוה ה'. ומה שהפליגו רבותינו¹⁰ במצוה הישיבה בארץ ישראל ושאר מצוות ממצוה, וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל, וכן האיש, בכאן נצטוונו במצוה הזו, כי הכתוב הזה הוא מצוה עשה.

ויש לדקדק בהבדלים בין דבריו בפירושו לתורה לבין דבריו בספר המצוות:

- א. בפירושו לתורה כתב "יצוה אותם שישבו בארץ וירשו אותה", הקדים ישיבה לירושה, ושינה גם מסדר הדברים בפסוק, המקדים ירושה לישיבה.
- ב. בעניין המצוה כתב בפירושו לתורה רק שלא ימאסו בנחלת ה' ולא ילכו לכבוש ארצות אחרות, ובספר המצוות כתב עוד שני דברים, כמבואר לעיל.
- ג. בספר המצוות לא הזכיר דין המורדת, באשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל.
- ד. בספר המצוות כתב על דירת ארץ ישראל של היחיד "הכל הוא ממצוה עשה הזה", היינו חלק מן המצוה (כעין הכשר כמ"ש לעיל), ואילו בפירושו לתורה כתב "בכאן נצטוונו במצוה הזו" ולא הזכיר כלל את מלחמת המצוה בכיבוש הארץ.

⁸ ישועות מלכו יו"ד ס"ז.

⁹ במדבר ל"ג נ"ג.

¹⁰ כתובות ק"י ע"ב.

כיבוש הארץ וירושתה

ונראה שבפירושו לתורה הדגיש "יצוה אותם שישבו בארץ", כיון שהדברים מכוונים לדור באי הארץ בזמן משה ויהושע, והנה דור באי הארץ נצטוו על המלחמה גם במצות החרמת שבעת עממים, ולא רק בפסוק זה של "והורשתם את הארץ". וכיון שנצטוו מכל מקום בכיבוש הארץ, הרי שאין בפסוק זה חידוש לאותו הדור אלא הישיבה בלבד, שכן על המלחמה נצטוו לחוד. לכן בפירושו לתורה מדגיש הרמב"ן את הישיבה שהיא החידוש בפסוק לדור באי הארץ.

בספר המצוות, לעומת זאת, מדבר לדורות והחידוש לדורות הוא דוקא המלחמה לכבוש את הארץ, שהיא המצוה הבאה בפסוק זה לדורות.

ומכאן כל ההבדלים. מובן מדוע בפירושו לתורה הקדים ישיבה לירושה. וכן מובן מדוע כתב רק שלא ימאסו בנחלת ה' ולא הביא את החלק של מצות המלחמה על הארץ ביחס למלחמת שבעת עממים, כפי שהביא בספר המצוות. ונראה שלכן גם לא הזכיר דין האשה כמורדת בספר המצוות, כי שם הישיבה היא חלק ממצות המלחמה ואשה אין דרכה לכבוש, וכן כתב על הישיבה שהיא הכנה למצוה העיקרית של ירושת הארץ על ידי כלל ישראל.

3. שורש מח' הרמב"ם והרמב"ן

ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזו היא המצוה במלחמת שבעת עממים שנצטוינו לאכדם שנאמר: 'החרם תחרימם', אין הדבר כן, שאנו נצטוינו להרוג האומות החם בהלחמם עמנו, ואם רצו להשלים נשלים עמם ונעזבם בתנאים ידועים, אבל הארץ לא נניח אותם בידם ולא ביד זולתם מן האומות ברור מן הדורות.

נראה ברור שכוונת הרמב"ן באמרו "אל תשתבש ותאמר", לשיטת הרמב"ם שמנה במנין מצוותיו את מלחמת שבעת עממים ולא מנה את מלחמת כיבוש הארץ כמצוה בפני עצמה. ודעת הרמב"ן היא כי יש מצוה בפני עצמה לכבוש את ארץ ישראל.

נראה כי שורש המחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן במצות כיבוש של ארץ ישראל, נעוץ בשורש הבנת המושג מלחמה, שכפי שמתברר, נחלקו בזה הרמב"ם והרמב"ן.

מכמה מקומות בדברי רמב"ן למדנו, כי העניין היסודי של המלחמה הוא לכבוש ארץ, וזהו המושג הבסיסי של המלחמה. ואף שמצאנו גם מלחמות כנגד אנשים שלא על מנת לכבוש, אין אלו מלחמות רגילות, ואף לא נוהגים בהן דיני מלחמה.

בפרשת מלחמת מדין כתב הרמב"ן¹¹:

¹¹ במדבר ל"א כ"ג.

הרב יהושע ויצמן

והזהיר אותם עתה בהנעלת כלי מדין מאיסורי הגוים, ולא אמר להם זה מתחלה בכלי סיחון ועוג שלקחו גם שללם, כמו שאמר¹²: 'רק הבחמה בזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו'. והמעם, כי סיחון ועוג מלכי האמורי הם וארצם מנחלת ישראל היא, והותר להם כל שללם אפילו האיסורים דכתיב¹³: 'ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת', ואמרו רבותינו¹⁴: 'קדלי דחזירי אשתרי להו, אבל מדין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם, רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם ולכך נהג האיסור בכליהם.

הרי לנו בבירור שלדעת הרמב"ן יש חילוק בין מלחמה לכיבוש ארץ, שבה נוהג ההיתר של שלל אפילו בדבר איסור כגון קדלי דחזירי, לבין מלחמה שלא על מנת לקחת ארץ, שבה אין נוהג ההיתר, ובה נאמרה פרשת כלי מדין.

בסוף השגותיו לספר המצוות לרמב"ם, בעניין האיסור להתגרות מלחמה בעמון, מואב ואדום, הביא הרמב"ן מאגדת בראשית רבה, שבשעה שדוד המלך שלח את יואב למלחמה באדום ומואב, טענו הם שאסור ליואב להלחם בהם שהרי נאמר: "אל תתגר בס מלחמה". שאל יואב את דוד המלך ודוד הלך לו אצל הסנהדרין וסיפר להם המעשה, וסבר דוד שמותר לו להלחם בהם שכן "הם פרצו את הגדר תחילה". והקשה הרמב"ן שאם אמנם זה איסור להתגרות מלחמה, איזה היתר הוא שהם פרצו את הגדר תחילה, וכי התורה אמרה איסור זה בתנאי כלשהו?

וביאר הרמב"ן וזו לשונו:

והנראה אלי כמענה הזאת שהמניעה בתורה היתה לדורות שלא נערוך עמם מלחמה לקחת מהם ארצם כי היא נתונה להם ירושה לעולם, אבל לזנב בהם הנחשלים לא נמנענו בתורה. אבל הם הוציאו כתובים הללו שהיו בידם אונות ושטרות שיש להם זכות בהם, ואמרו ליואב: הנה ארצנו אמורה לכם וגם מלחמתנו מנועה מכם. ואדוננו דוד הורה ולימד שאין הכוונה בתורה אלא לאסור לקחת ארצם מהם... אבל אם יתגרו בנו מותר לנו להנצל מהם וגם להנקם מהם כפי הראוי לנקמת מה שעשו עמנו רעה, רק ארצם נשאיר להם שהיא נחלת ה' להם. והנה עתה שפרצו הם הגדר לא נמנענו לזנבן ונקחה נקמתנו מהם כמוצוה הכאה במדין: 'נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים', אף על פי שאין לנו בארצם חלק ונחלה.

אף כאן מבואר שמלחמה שאינה לשם כיבוש ארץ, אינה מלחמה אלא נקמה, ורק מלחמה לקחת ארץ היא המוגדרת בתורה כמלחמה.

¹² דברים ב' ל"ה.

¹³ שם ו' י"א.

¹⁴ חולין י"ז ע"א.

כיבוש הארץ וירושתה

לעומת דברי הרמב"ן, נראה שהרמב"ם סובר שהמושג הבסיסי של מלחמה הוא דוקא מלחמה נגד אנשים החייבים כליה, ואין הכיבוש אלא אחד האמצעים לכלות את הרשע בעולם. במצות מינוי כהן משוח מלחמה¹⁵ כתב הרמב"ם :

...ויאמר בתוכחת הלשון האמור בתורה ויוסף על זה מאמרים יעוררו הלבבות למלחמה ויביאם לסכן את עצמם לעזור דת ה' לעבדו ולשמור מצוותיו ולהנקם מהסכלים המפסידים יושר המדינות.

הרי שתפקיד המלחמה לפי הרמב"ם אינו לכבוש ארצות אלא להנקם מהסכלים מפסידי יושר המדינות.

ונראה שגם ביחס לארץ ישראל מבין הרמב"ם שאין המצוה במלחמת שבעת עממים באה מפני הכיבוש אלא מפני רשעת העמים וחיובם כליה. וזו לשונו במצות עשה קפ"ז :

היא שצונו להרוג שבעה עממים שישבו בארץ כנען ולאבדם שהם שורשי עבודה זרה ויסודה הראשון.

הרי לנו שיסוד מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן הוא ביחסנו למלחמה בכללה, אם נועדה לכבוש ארצות או לביעור הרשעה. ומיסוד זה נובעת מחלוקתם ביחס למצות הכיבוש בארץ ישראל, שלרמב"ם אינה מצוה בפני עצמה, אלא תוצאה של רשעת העמים היושבים בה, ולרמב"ן זו מצוה בפני עצמה ללא קשר ושייכות לאופי העמים היושבים בארץ.

הרמב"ן בהמשך דבריו במצוה ד', הביא שלשה מקרים בהם מופיעה מלחמת כיבוש הארץ כמצוה עצמאית בלא קשר למלחמתנו נגד היושבים בה. המקרה הראשון, מה שהבאנו בראש פרק זה, שאם כבר הרגנו את האומות היושבות בארץ או השלמנו עמם בתנאים ידועים, עדיין את הארץ צריכים אנו לקחת מידם ומיד כל אומה בדור מן הדורות.

המקרה השני בלשון הרמב"ן :

וכן אם ברחו האומות ההם מפנינו והלכו להם, כמאמרם: הגרגשי פנה והלך לו ונתן להם הקב"ה ארץ טובה כארצם, זו אפריקי – נצטוינו אנחנו לבוא בארץ ולכבוש המדינות להושיב בה שבטינו.

¹⁵ מצות עשה קצ"א.

הרב יהושע ויצמן

והמקרה השלישי:

וכן אחרי הכריתנו את העממים הנזכרים, אם רצו אחרי כן שבטינו לעזוב את הארץ ולכבוש להם את ארץ שנער או את ארץ אשור וזולתם מן המקומות, אינם רשאים, שנצטוונו בכיבושה ובישיבתה.

4. גבולות הארץ

הרמב"ן מביא את עניין גבולות הארץ בתוך דבריו בנושא מצות ירושת הארץ:

ופרט אותה להם במצוה זו כולה בגבוליה ומצריה, כמו שאמר: 'זבאו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו', שלא יניחו ממנה מקום. והראיה שזו מצוה, אמרו יתעלה בעניין המרגלים: 'עלה רש כאשר דבר ה' לך אל תירא ואל תחת...'.

הרמב"ם, לעומתו, מביא את גבולות הארץ בהלכות תרומות¹⁶ בקשר לנושא קדושת הארץ.

הרמב"ן, לשיטתו, סובר שעצם המלחמה על שיטחה של ארץ ישראל הינו מצוה, וממילא יש צורך לברר מהם גבולות הארץ אשר בתוכם יקיימו המצוה בעת הכיבוש.

לפי הרמב"ם, זה לא כך. הגדרת הגבולות מהוה נפק"מ לעניין החלת הקדושה, שכן כל עוד לא כבשו את כל הארץ, לא יהיה דין א"י למקומות שמחוץ לארץ (כגון: סוריה)¹⁷. רק לאחר שעם ישראל יכבוש את כל הארץ ויקנה אותה בקניין לאומי יוכל לפנות ולהחיל דין א"י בארצות שמחוצה לה, ולהלן יבואר בהרחבה.

ג. קדושת הארץ

1. קדושת עצמית וקדושת הקניין

שנינו במשנה במסכת כלים¹⁸:

ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה, שמביאין ממנה העומר וביכורים ושתי הלחם.

והקשו המפרשים, מדוע הביאה המשנה דוקא מצוות אלו לציין את קדושת הארץ ולא הביאה תרומות ומעשרות ושביעית, שאף הן מצוות התלויות בארץ והן מצוות המצויות יותר?

¹⁶ פ"א ה"ז ז"ח.

¹⁷ שם ה"ג.

¹⁸ פ"א מ"ו.

כיבוש הארץ וירושתה

הרמב"ם, בהעתיקו את המשנה, הוסיף מלה אחת על לשון המשנה וכתב:
כל ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות¹⁹.

ויש להבין את כוונתו בהוספת המילה "כל".

בדברי חז"ל מצאנו שיש חילוק בין המצוות השונות התלויות בארץ ביחס לקדושת הארץ.

בדין תרומות ומעשרות ושביעית

דרשו חז"ל על הפסוק "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה":

אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי כבר נאמר 'מן המדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת', ומה תלמוד לומר 'כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם', אמר להם (הקב"ה): כל המקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם... הרי שכבשו חוץ לארץ, מנין שמצוות נוהגות שם, הרי אתה דן, נאמר כאן 'יהיה' ונאמר להלן 'יהיה', מה 'יהיה' האמור כאן, מצוות נוהגות שם, אף להלן מצוות נוהגות שם²⁰.

הרי שמצוות התלויות בארץ כתרומות ומעשרות ושביעית, נוהגות במקומות שכבש עם ישראל כדין כיבוש, אף מחוץ לגבולות הנזכרים בתורה.

בדין ביכורים

דרשו חז"ל בספרי ריש כי תבוא (עפ"י גירסת הגר"א):

'אשר ה' אלהיך נותן לך' – פרט לעבר הירדן שנמלחו מעצמן.

ונתבארו דברי הספרי בספר בית הלוי, שבדאי לגבי כל המקום אשר תדרוך כף רגלי עם ישראל מחוץ לארץ, לא יהיה דין ביכורים נוהג, שכן זהו מקום שנטלו מעצמן, וזו לשונו²¹:

אפילו יהיה כיבוש רבים ונתקדשו בקדושת ארץ ישראל ממש לעניין חיוב תרומות ומעשרות ושביעית, מכל מקום יהיה פטור בביכורים.

הרי שדין ביכורים אינו נוהג במקומות שכבש עם ישראל כדין כיבוש, מחוץ לגבולות התורה. וכדין הביכורים כן דין העומר ושתי הלחם שאין מביאין אותם מעבר הירדן, ק"ו מחוץ לגבולות ארץ ישראל²².

¹⁹ בית הבחירה פ"ז הי"ב.

²⁰ ספרי עקב נ"א ד"ה "כל".

²¹ חלק ב' סי' נ"ו.

²² עיין ר"ן נדרים כ"ב וספרא אמור פרשה י'.

הרב יהושע ויצמן

בדין חלק ונחלה ללויים

הרמב"ם חידש באיסור חלוקת הארץ והביזה ללויים, ככתוב: "לא יהיה ללויים חלק ונחלה", שיש חילוק בין גבולות הארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם, לבין המקומות שמחוץ לגבולות אלו. וכך הם דבריו:

יראה לי שאין הדברים אמורים אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניחם ונתחלקה להם, אבל שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי הכהנים והלויים באותן הארצות ובביותן ככל ישראל²³.

הרי שדין חלק ונחלה ללויים אינו נוהג במקומות שכבש עם ישראל כדין כיבוש מחוץ לגבולות התורה.

יש להבין, אפוא, את החילוק בין מצוות תרומות ומעשרות ושביעית הנוהגות גם בכל המקום אשר תדרוך כף רגלכם, לבין ביכורים ומצוות הלויים, שאינן נוהגות אלא בגבולות הנזכרים בתורה.

ונראה ששני סוגי קדושה יש ביחס לארץ ישראל. א. הקדושה הנובעת מכיבוש וקניין עם ישראל בארץ. ב. קדושת השכינה הנמצאת בפלטרין של מלך ובמקום אשר עיני ה' בו מראשית השנה ועד אחרית שנה.

בקדושה הבאה מכח כיבוש וקניין, מובן הדבר שכיבוש וקניין עם ישראל, הם שגרמו לקדושה לבוא, ואילו הקדושה הבאה מצד היות המקום פלטרין של מלך קיימת עוד קודם לכיבוש ולקניין ואף שהיה צורך בכיבוש הארץ על מנת להוציא אל הפועל את הקדושה הגנוזה בה, מ"מ ברור שלא הכיבוש הוא שיצר את הקדושה.

ולפי זה יש לומר שיש שתי משמעויות לשם "ארץ ישראל".

1. ארץ של עם ישראל, שמצד שייכות המקום לעם, יש בו סגולות מיוחדות.

2. ארץ ישראל היינו ארץ ששמה ישראל מצד עצמה.

הגדרות אלו יש בהן כדי להסביר לשון הרמב"ם²⁴:

...אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם במל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל.

ומובן מדבריו שכשנכבשה הארץ מאתנו אינה ארץ ישראל לעניין מעשרות ושביעית, כיון שאין עם ישראל שולט בה ואינה ארץ של עם ישראל בפועל.

²³ שמיטה ויובל פי"ג הי"א.
²⁴ בית הבחירה פי"ו ה"יז.

כיבוש הארץ וירושתה

שתי הקדושות של הארץ, קדושת הקניין והקדושה העצמית, באות לידי ביטוי במצוות השונות. מצוות תרומות ומעשרות ושביעית חלות בכל מקום בו יש קדושת הקניין של העם בארץ, ומצוות ביכורים והלויים חלות במקום בו יש קדושת הארץ העצמית.

ההבדל ביניהם הוא בשני אופנים. א. בתוך הארץ המובטחת, אם חלילה נלקחה מאתנו הרי שאין קדושת הקניין אבל נשאר הקדושה העצמית. ב. מחוץ לגבולות במקום שנכבש על ידי עם ישראל קדושת הקניין קיימת ולא חלה קדושה עצמית של פלטרין של מלך.

מובן, אפוא, מדוע הביאה המשנה בכלים (בה פתחנו) דוקא את העומר, שתי הלחם וביכורים כדוגמאות לקדושת הארץ, כי מצוות אלו מבטאות את הקדושה העצמית של הארץ מצד השכינה ועיני ה' אשר בה.

והרמב"ם שהוסיף כל ארץ ישראל, בא להוסיף שאף שחלק נלקח (כפי מה שקרה עם כיבוש עולי מצרים), מכל מקום חייבים בביכורים, עומר ושתי הלחם מכל הארץ ולא רק מחלק עולי בבל.

2. קניין אבות ורכוש בנים

שורשיה של קדושת הארץ נעוצים עוד בראשית בריאת העולם, שכן היא היתה הנקודה הראשונה, "אבן השתיה שממנה השתת העולם כולו". אף על פי כן היה ויש צורך לפעול על מנת להוציא את הקדושה מן הכח אל הפעל, מן השורש הפנימי אל הענפים הגלויים.

מצאנו בחז"ל ובראשונים ביטויים שונים לדרך ולזמן בהם הופיעה ונתגלתה קדושת הארץ. יש ביטויים המלמדים שראשית הופעתה היתה אצל האבות ויש ביטויים המלמדים שראשית הופעתה היתה עם כיבוש הארץ על ידי יהושע.

קדושת הארץ מזמן הכיבוש לעניין נבואה

שנינו במכילתא פרשת בא, בקשר לנבואת משה רבנו בארץ מצרים:

...ועד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות.

משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות²⁵.

פירושם של דברים, שעד שלא נכנסו ישראל לארץ ובררו אותם להם, היו כל הארצות ראויות לנבואה ורק משנבחרה ארץ ישראל בפועל בכניסת ישראל לארץ בזמן יהושע, יצאו כל הארצות ואינן ראויות לנבואה.

²⁵ מסי' דפסחא פרשה א' ד"ה "בארץ מצרים".

הרב יהושע ויצמן

עוד שנינו במכילתא סוף פרשת בא על הפסוק "והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך ונתנה לך":

'ונתנה לך' – שלא תהא בעיניך כירושת אבות אלא תהא בעיניך כאילו היום נתונה לך²⁶.

הרי מבואר שיש בכניסת עם ישראל לארץ תוספת מיוחדת על ירושת אבות. ויש להבינה.

קדושת הארץ מזמן הכיבוש לעניין תרו"מ ושביעית

זו לשון הרמב"ם בפרק א' מהלכות תרומות²⁷:

ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל וזהו הנקרא כיבוש רבים. אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שחלכו וכבשו לעצמן מקום, אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם, אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בו כל המצוות.

הרי מפורש שנתנית הארץ לאברהם אינה מעלה ואינה מורידה, והקובע לקדושת הארץ לעניין המצוות התלויות בה, הוא הכיבוש.

ארץ ישראל לעניין נחלה בארץ

שנינו במשנת יש נוחלין²⁸:

בנות צלפחד נמלו ג' חלקים בנחלה, חלק אביהן שהיה עם יוצאי מצרים, וחלקו עם אחיו בנכסי חפר ושהיה בכור נוטל שני חלקים.

הגמרא²⁹ דנה על החלק שנטלו מדין בכור, שהרי ידוע שבכור אינו נוטל שני חלקים בדבר הראוי לבוא בעתיד, אלא רק בנכסים המוחזקים באותה שעה, ועל זה תירץ רבה: ארץ ישראל מוחזקת היא.

שואלת הגמ' על הנחה זו שארץ ישראל מוחזקת היא מאבותינו:

מיתבי, אמר רבי חידקא: שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא, וכך היה רבי שמעון השקמוני אומר: יודע היה משה רבנו שבנות צלפחד יורשות הן, אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה אם לאו... ואי סלקא דעתך ארץ ישראל מוחזקת, מאי קא מסתפקא ליה? (הרי בודאי שצריכות ליטול חלק בכורה כי הנכסים מוחזקים ולא רק ראויים לבוא בעתיד).

²⁶ מסי דפסחא בא פרשה י"ח, ד"ה "והיה כ"י.

²⁷ הי"ב.

²⁸ בבא בתרא קט"ז ע"ב.

²⁹ שם קי"ט ע"א.

כיבוש הארץ וירושתה

ומתרצת הגמרא:

הא גופא קא מסתפקא ליה, דכתיב: 'ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'',
ירושה היא לכם מאבותיכם... ופשמו ליה ירושה היא לכם מאבותיכם.

כלומר, בדברי רבה שארץ ישראל מוחזקת היא לנו בירושה מאבותינו, אברהם,
יצחק ויעקב, בדברים אלו עצמם נסתפק משה רבנו, וקבע שאמנם ארץ ישראל
ירושה היא לנו מאבותינו ולכן הנחלה נקראת מוחזקת ולא רק ראויה לבוא.

הרי לנו מקור שארץ ישראל שייכת לנו עוד מימי האבות, ואם כן יש לברר מה
פעל הכיבוש בימי יהושע, אם הארץ כבר היתה שייכת לנו קודם לכן.

ארץ ישראל לעניין חלה

למדנו בירושלמי בחלה³⁰:

פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ רבי אליעזר פוטר ורבי עקיבא מחייב.

ועל זה אמרו בהמשך:

רבי הילא בשם רבי שמעון בן לקיש (אמר) כך משיב רבי עקיבא את רבי
אליעזר, אין אתה מודה לי בשעה שנכנסו ישראל לארץ (בזמן יהושע) ומצאו
קמחים וסלתות (שהיו עוד מלפני הכיבוש) שהן חייבים בחלה? ובלא גידולי
פטור הן. (שהרי לא גדלו בארץ ישראל הכבושה בידי עם ישראל) והוא (רבי
אליעזר) מקבל מיניה.

אמר רב יוסי, תמיהני איך רבי עקיבא מוטיב (דוחה) את רבי אליעזר
והוא מקבל מיניה, תמן (בארץ ישראל שלפני הכיבוש) עד שלא נכנסו לה,
למפרע ירשו, דאמר רב הונא בשם רב שמואל בר נחמן: 'לזרעך אתן' אין
כתוב כאן אלא 'לזרעך נתתי' – כבר נתתי. (דהיינו שהארץ ניתנה כבר
למפרע לפני הכיבוש והכיבוש אינו מעלה ואינו מוריד לעניין זה).

משמע מן הגמרא הירושלמית שנחלקו רבי עקיבא ורבי אליעזר אם ארץ ישראל
לעניין חלה היא מזמן האבות או מזמן הכיבוש על ידי יהושע.

הלכה, נפסק כרבי עקיבא הסובר שגידולי חוץ לארץ חייבים בחלה כאותם
קמחים וסלתות שמצאו ישראל כשכבשו את הארץ, הרי שהכיבוש הוא הקובע.

מלימוד המקורות האלו עולות כמה שאלות:

³⁰ פ"ב מ"א.

הרב יהושע ויצמן

א. שמעון השקמוני שהיה מתלמידי רבי עקיבא כמודגש בברייתא, סובר להיפך מרבו, שלרבי עקיבא הכניסה לארץ מחייבת בחלה ולשמעון השקמוני ארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו.

ב. פוסקי ההלכה³¹ פסקו כרבה בבבא בתרא קי"ט, שארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, ופסקו גם כרבי עקיבא בחלה שכניסת ישראל לארץ היא המחייבת במצוות התלויות בה.

ג. רבי אליעזר בירושלמי בחלה קיבל מרבי עקיבא סברתו שהכניסה לארץ היא המחייבת, וגידוליה קודם כניסת ישראל לארץ הם גידולי פטור, ואילו בבבא בתרא ק' משמע שהוא סובר שארץ ישראל ירושה היא לנו מאבותינו (עיי"ש, והשוה ע"ז נ"ג ע"ב).

ונראה בביאורם של הדברים, שיש להבחין בין שני סוגי בעלות על ארץ.

א. בעלות אדם על אדמתו.

ב. בעלות ושלטון של עם על ארצו.

בעלות אדם על אדמתו היא בעלות פרטית ויש לה גדרים וקניינים. ובעלות עם על ארצו היא לאומית-כללית וגדרי קנייניה שונים. כיבוש רבים הוא דרך בה עם קונה ארץ.

3. כיבוש הארץ – קניין לאומי

ה"דבר אברהם"³² מסתפק בעניין זה - האם הכיבוש הינו מעשה קניין בפני עצמו או שמא צריך קניין אחר, וז"ל:

נסתפקתי בהא דכובש קונה בכיבוש מלחמה... אם הוא עצמו, כלומר הכיבוש, הוי גם מעשה קניין חדש נוסף על הקניינים הרגילים שנתחדש רק במלחמה, ומיד שנכבשה הארץ לפני המנצח בדרך הכבישה כבר קנה את הארץ וכל אשר בה וזהו שנקרא חזקת מלחמה ואין צריך לעשות עוד שום קניין חזקה בקרקע... או דלמא עיקר החידוש בכיבוש הוא רק שמסתלק דין הגזל... אבל קניין מיהא בעי לכל דבר ודבר...

³¹ רי"ף, רמב"ם.
³² ח"א ריש סימן י"י.

כיבוש הארץ וירושתה

ומכריע בסוף הסימן :

אע"כ דכיבוש אינו נגדר בדרכי הקניינים ואינו צריך עוד קניין כלל אלא שהוא עצמו מעשה קניין ולכן קנו הכובשים את הארץ שלא מדין חזקה כלל אלא בכיבוש עצמו.

וכעת יבוארו כל הקושיות דלעיל :

מובן הדבר שיכול אדם פרטי להיות בעלים על קרקע אף שהשלטון על הארץ בכללה הוא של עם אחר.

כך היה המצב אצל אברהם אבינו שקנה את הארץ בקניין פרטי: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה" (ומשם למדו בבבא בתרא ק' "הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הילוכו"), למרות שהבעלות הלאומית עדיין היתה של העמים שגרו בארץ, וכפי שנאמר לאברהם: "ודור רביעי ישובו הנה" ועד אז תהיה הארץ בבעלות העמים היושבים בה.

רק בכיבוש יהושע עברה הארץ לבעלות ושלטון עם ישראל, ורק בעלות ושלטון זה הם המחייבים במצוות התלויות בארץ.

לכן, עד שלא נכנסו ישראל לארץ בזמן יהושע, הוכשרו כל הארצות לנבואה כדברי המכילתא. שכן רק השלטון הכללי של העם על הארץ הוא שעושה את הארץ למקומו הלאומי של עם ישראל. וזו היא התוספת החשובה שהתווספה בכיבוש, מה שלא היה בארץ מירושת אבות.

מהלך זה שהיה בארץ, היה גם בתורה ובמצוות. אף המצוות שקיים אברהם, קיימם באופן פרטי ורק מעמד הר סיני עשה את המצוות לנחלת הכלל³³.

ובחילוק זה בין קניין פרטי של אדם על אדמתו לבין שלטון עם על ארצו, יובנו דברי הרמב"ם בהלכות תרומות, דברים הנראים תמוהים. וזו לשוננו³⁴:

ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל וזהו הנקרא כיבוש רבים, אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם אינו נקרא א"י כדי שינהגו בו כל המצוות, ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל א"י לשבטים אע"פ שלא נכבשה כדי שלא יהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט וכיבוש חלקו.

³³ עיין בפרק "ארץ הנבואה" בחוברת "ארץ חיים", שדברים אלו שנויים במחלוקת ודעת ה"כוזרי" שונה מדברי המכילתא וכן שונה בעניין התורה והמצוות.

³⁴ תרומות פ"א ה"ב.

הרב יהושע ויצמן

מבואר בדבריו, שאף הארץ שניתנה לאברהם אינה נקראת ארץ ישראל לעניין המצוות, אלא בכיבוש רבים.

אלא שיש לתמוה על מה שכתב שיהושע ובית דינו חלקו את הארץ קודם הכיבוש, כמו שתמה ה"חזון איש" על הרמב"ם, וזו לשונו:

ו"צ"ע, דמה עניין חלוקה לכאן, דכל שכן שאם לא היתה נחלקת קודם הכיבוש ויהיה הכיבוש לצורך כל ישראל דחשב כיבוש רבים, והעיקר תלוי בהסכמת יהושע וב"ד על הכיבוש.

ועל פי הדברים שביארנו, מבוארים דברי הרמב"ם, שהרי בכיבוש הארץ היה צורך בשני קניינים:

א. בקניין הפרטי שכל אחד ואחד יקנה את חלקו המגיע לו.

ב. בקניין הלאומי שהעם קונה מהעמים היושבים בארץ.

והנה הכיבוש עצמו שכל שבט כובש חלקו, אינו יכול לפעול שתי הפעולות ביחד, שהרי אם השבט קונה חלקו משבטים אחרים, זה כיבוש יחיד ואינו יכול באותה העת להיות ככיבוש רבים הכובשים הארץ מידי העם היושב בה.

לכן חלק יהושע את הארץ קודם הכיבוש, על מנת לסיים את הקניין הפרטי של כל שבט ושבט, וזה היה ניתן להעשות כיון שארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו, אח"כ כבשו את הארץ ככיבוש רבים מידי העם היושב בה וקנו את הארץ בקניין הלאומי.

ומוכן על פי זה, החילוק בין המקורות השונים שהובאו בראש הפרק. שכן ארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו, ויש לנו בה קניין פרטי, ומכל מקום החיוב במצוות מתחיל בכיבוש שהוא הקניין הלאומי של העם בארץ.

על פי זה יובנו גם דברי הרמב"ם גבי מעמד סוריה, וז"ל³⁵:

הארצות שכבש דוד חויץ לארץ כנען כגון: ארם נהרים וארם צובה ואחלב וכיוצא בהן, אע"פ שמלך ישראל הוא ועל פי בית דין הגדול הוא עושה, אינו כא"י לכל דבר ולא כחוצה לארץ לכל דבר, כגון: בבל ומצרים, אלא יצאו מכלל חוצה לארץ ולהיותן כא"י לא הגיעו. ומפני מה ירדו ממעלת א"י, מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל א"י אלא נשאר בה משבעה עממים. ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה ואח"כ כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כא"י לכל דבר.

³⁵ פי"א ה"ג.

כיבוש הארץ וירושתה

כל עוד לא כבשו בני ישראל את כל הארץ, הרי שיש להם בה רק קניין פרטי ומעמדה של א"י הינו ככיבוש יחיד לעת עתה. ובודאי שלא יכולים לכבוש ארצות אחרות נוספות כקניין לאומי ולהחיל עליהן דין ארץ ישראל. רק לאחר שהושלם כיבוש כל ארץ כנען לגבולותיה וממילא קנו ישראל את הארץ בקניין לאומי, יכולים להמשיך ולכבוש מקומות נוספים שיחול גם עליהם דין א"י.

4. קדושה ראשונה וקדושה שנייה

כתב הרמב"ם בהלכות תרומות³⁶:

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו במלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדושה לשעתה ולא קדושה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא.

והוסיף לבאר את הדברים בהלכות בית הבחירה³⁷:

חייב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות.

והקשה הכסף משנה:

איני יודע מה כח חזקה גדול מכה כיבוש, ולמה לא נאמר בחזקה גם כן משנלקחה הארץ מידינו במלה החזקה, ותו, בראשונה שנתקדשה בכיבוש וכי לא היתה שם חזקה, אמו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש וצל"ע.

רבים מהאחרונים דנו בשאלה זו, כל אחד על פי דרכו³⁸. על פי דברים שכתבנו לעיל, נראה שניתן לבאר הלכות אלו.

יש לדקדק במה שכתב הרמב"ם בהלכות תרומות³⁹:

ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל.

³⁶ פ"א הי"ה.

³⁷ פ"ו הטי"ז.

³⁸ עיין דבר אברהם ח"א סי' י', ישועות מלכו סימן ס"ז, צפנת פענח על הלכות בית הבחירה, מדות לחקר ההלכה מדה י"ג סימנים נ"ד-נ"ו.

³⁹ פ"א הי"ב.

הרב יהושע ויצמן

וכי נביא דרכו לכבוש?

ונראה שכוונתו שיש שתי אפשרויות לקבוע שלטון כללי על הארץ, שהוא בעלות האומה המקדשת את הארץ למצוותיה.

א. כיבוש על ידי מלך.

ב. קביעה של נביא מדעת רוב ישראל דהיינו חזקה.

מקורו של הרמב"ם לכיבוש הקובע את הקדושה הוא מקדושה ראשונה, ומקורו לחזקה הקובעת את הקדושה הוא מקדושה שניה שקידש עזרא, שלא היה שם מלך ולא אורים ותומים אלא נביא מדעת רוב ישראל דהיינו סנהדרין⁴⁰.

מובן הדבר, שהחזקה שאמר הרמב"ם, אין כוונתו לחזקה פרטית של אנשים על אדמתם שכן זה לא מספיק לקדש הארץ, שהרי צריך גדר של רבים מעין כיבוש רבים, אלא כוונתו לחזקה שהיא הקביעה של בעלות העם על הארץ, שאף שאין כיבוש, אפשר לקבוע בעלות ולקדש את הארץ על ידי נביא מדעת רוב ישראל.

לכן אין מקום לשאלת הכסף משנה שאף בקדושה ראשונה היתה חזקה, שכן החזקה אינה עצם הישיבה, אלא קביעת הבעלות הכללית על ידי נביא, ובקדושה ראשונה שהיתה על ידי כיבוש העם לא היה בזה צורך.

וחידש הרמב"ם שחזקה על פי נביא אינה בטלה בלקיחת הארץ מידינו ואין דבר שיבטלה ולכן קדושה שניה קדשה לשעתה ולעתיד לבא.

5. קדושת הארץ וקדושת המצוות

כתב הרמב"ם בהלכות סנהדרין⁴¹ בקשר לדין הסמיכה, שרב יכול לסמוך תלמידו רק בארץ ישראל:

אין סומכין זקנין בחוץ לארץ... וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה.

וכתב על זה הרדב"ז:

אף על פי שלא החזיקו בה עולי בבל, אע"ג דאינה בארץ ישראל לענין תרומות ומעשרות ולקצת דברים, לענין מינוי סמוכים הכל הוא ארץ ישראל, וכן לענין הדר בארץ ישראל ולענין הנקבר בה ולשאר קדושת ארץ ישראל דינם שוה, וכבר האריך בזה בספר 'כפתור ופרח'.

⁴⁰ עיין שבועות ט"ז ע"א.

⁴¹ פ"ד הי"ו.

כיבוש הארץ וירושתה

הרי לנו חילוק מפורש בין קדושת הארץ למעשרות ושביעית, לבין קדושת הארץ לשאר המצוות הנהגות רק בארץ ישראל, שלמעשרות ושביעית הקובע הוא קדושת עולי בבל, ואילו לשאר דברים נשארה קדושת עולי מצרים שבטלה משנכבשה הארץ מידינו. ויש להבין חילוק זה.

ומה שהביא הרדב"ז מספר "כפתור ופרח", אינו מתישב לכאורה עם שיטת הרמב"ם, שכן כתוב שם⁴²:

שקדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים לא משעת הכיבוש לחוד.

והרמב"ם הרי פוסק שארץ ישראל היא המקום שכבש מלך ישראל.

והנה שנינו במכילתא פרשת בא⁴³:

עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות, משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות. עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות, משנבחרה ירושלים יצאה ארץ ישראל. עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל כשרים לכהונה, משנבחר אהרן יצאו כל ישראל, שנאמר: 'ברית מלח עולם היא לפני ה', ואומר: 'זהיתה לו ולרעו אחריו'.

מדברי המכילתא יש לדקדק שבחירת ארץ ישראל לדברות היא עולמית, כבחירת ירושלים ואהרון, ואינה תלויה בשיבת ישראל בפועל ושלטונם בארץ. ומן המכילתא לכאורה מקור, שקדושת הארץ אינה תלויה בחיוב במצוות התלויות בארץ, אלו שני עניינים שונים. חיוב המצוות התלויות בארץ, נוגע לקניין עם ישראל ושלטונו בה, ואילו הקדושה בעצמה ממשכה מכיבוש יהושע לעולם.

ויש להבין, מדוע דוקא כיבוש יהושע קובע לקדושת הארץ, והלא ארץ ישראל ניתנה כבר לאבות, ואם אינה תלויה בכיבוש, מדוע דוקא עולי מצרים קובעים שטחה של ארץ ישראל?

ונראה שקדושת הארץ תלויה בשם ארץ ישראל - כל זמן שעם ישראל לא הגיע לארץ כעם, לא נקראת הארץ ארץ ישראל, וממילא לא יצאה אל הפועל הקדושה הגנוזה בה, רק עם ישראל הוציא אל הפועל את הקדושה, ושם ארץ ישראל אינו בטל לעולם מרגע שחל, וכן קדושתה העצמית של הארץ אינה בטלה, אף שמצד הקניין על הארץ איבד עם ישראל שלטונו.

⁴² בפרק י' ד"מ "והרי".

⁴³ מסי' דפסחא פרשה א' ד"ה "בארץ מצרים".

הרב יהושע ויצמן

וכך כתב רבי שלמה אלקבץ מתבר פיוט "לכה דודי"⁴⁴:

רבים חשבו כי מעלת ארץ ישראל הלא היא בהיות עם ישראל בתוכה, ושתעדר מעלתה בהעדרם. ונמשך זה להם למה שחשבו כי עניינה אינו אלא מפני שמירת בני ישראל המצוות בה, לא שתהיה שמירת המצוות בתוכה נמשכת למעלתה. וזה טעות בידם. אבל דע, כי שלימות ארץ ישראל הוא בעצמותה ממש כי היא היתה הנקודה הראשונה בבריאה.

⁴⁴ מובא בספר "נעים זמירות ישראל" ח"ג עמ' ש"ח.